

De betekenis van Calvijn

Ds. Arenda Haasnoot (predikant en vice-preses PKN)

Er is het afgelopen jaar een ware stortvloed ontstaan van publicaties, symposia, bijeenkomsten en zelfs producten die allen cirkelen rond Johannes Calvijn. Het zou aardig zijn, als er vanuit de sociologie of een andere wetenschappelijke discipline eens onderzoek gedaan zou worden naar de achtergrond van die ongekeerde hausse. Is het een hype, zoals bijna alles vandaag de dag uitmondt in een hype? Dan hebben we dus te maken met een kortstondige, uitbundige oprisping. Of heeft het iets te maken met de zoektocht van veel mensen vandaag de dag naar hun identiteit? Waar komen we vandaan, waar liggen onze wortels? Ook in dat geval hebben we te maken met een kortstondige beweging.

Of is er een Calvijn-revival aan de gang, die toevallig samenvalt met dit bijzondere gedenkjaar? In de pers circuleren regelmatig berichten, waarin gemeld wordt, dat de theologie van Calvijn aan een nieuwe opmars bezig is. Het gezaghebbende opinieblad Time rekent het neocalvinisme tot de tien belangrijke thema's die de wereld op dit moment aan het veranderen zijn.

Wanneer je deze berichten moet geloven, is er dus iets meer aan de hand dan een hype. Maar wat is het dan, dat de theologie van Calvijn ineens zo actueel maakt? Volgens Amerikaanse theologen zijn dat de vijf kernpunten van het Calvinisme: de totale verdorvenheid van de mens, de onvoorwaardelijke verkiezing, de beperkte verzoening, de onwederstandelijke genade en de volharding der heiligen.

Bij de actualiteit van die vijf punten kan ik me iets voorstellen. We proberen en masse ons bestaan op te pimpen om vervolgens te eindigen in het besef dat alleen buiten onszelf de volmaaktheid te verkrijgen is, uiteindelijk slechts in God zelf. Ook de apostel Paulus getuigt van deze worsteling in zijn brief aan de Romeinen, met als climax de overgang van hoofdstuk 7 naar hoofdstuk 8: 'ik ellendig mens, wie zal mij verlossen uit het lichaam dezes doods? Gode zij dank door Jezus Christus onze Heer. Iedere keer opnieuw maken gelovigen deze worsteling mee in hun persoonlijk geloofsleven en voor vele mensen, zowel gelovigen als ongelovigen is het de vraag of ze de

overgang kunnen of durven maken van een leven uit eigen kracht naar het leven door de Geest: de Weg die God baant door deze wereld die zucht en steunt in barensnood.

Immers, in onze huidige cultuur speelt de idee van de maakbaarheid nog steeds een rol. Mensen, collectief als samenleving, maar ook individueel wordt aangepraat, dat zij zelf verantwoordelijk zijn voor het voortbestaan van de aarde. Wij hebben niet alleen de mogelijkheden, maar ook de plicht om de aarde te redden van de ondergang. Daar zit natuurlijk iets in. Wij *zijn* verantwoordelijk voor de schepping die ons is geschonken, wij *zijn* verantwoordelijk voor de enorme overconsumptie en de daarmee gepaard gaande opwarming van de aarde. Wij *zijn* verantwoordelijk voor hen die lijden onder de ongelijke verdeling van economische goederen, etc. Wij *zijn* niet alleen verantwoordelijk, maar we kunnen ook. En omdat we kunnen, moeten we. We *kunnen*, (zo menen we) want voor alle problemen is een wetenschappelijk-technische oplossing. En zo zijn we langzamerhand gaan denken dat we alles in onze eigen hand hebben. En God hebben we niet nodig, laat staan Jezus Christus, de Zoon van God. Wat een verwerpelijke gedachte: een dwaasheid voor mensen...

Maar tegelijkertijd zien we om ons heen dat mensen zelf geen betere wereld kunnen maken. Er is ziekte, er is onvoorstelbaar lijden, is er ongeluk, onrecht, er is dood. Je ziet om je heen, dat mensen dat steeds moeilijker accepteren. De enorme aandacht voor de Mexicaanse griep heeft onze Achilleshiel aan het licht gebracht. Er zijn zaken die we niet in de hand hebben. En daar raken we van in paniek – en terecht, als je alles in eigen hand wilt hebben- .

Het zou kunnen zijn, maar dat is speculatie, dat de hernieuwde aandacht voor de vijf kernpunten uit de theologie van Calvijn daar iets mee te maken hebben. Immers, die vijf punten kernpunten gaan bijna zonder uitzondering over die zaken, die we (Godzijdank) niet in de hand hebben. Zo maakt Gods onvoorwaardelijke verkiezing duidelijk, dat we ons heil niet zelf bewerkstelligen. Het gaat zelfs een stapje verder: ook het onheil hebben we niet zelf in de hand. Zo diep kunnen wij niet vallen, of onder ons zijn Eeuwige armen.

De autonomie van de mens wordt in de theologie van Calvijn stevig gerelativeerd. – wat een opluchting! - Wij hebben niet alles zelf in de hand, wij hebben God niet in onze broekzak. God is geen mens. Hij is niet te manipuleren, of –in ons platte hedendaagse taalgebruik- : Hij is niet ‘te managen’. Daarmee wordt ons kunnen niet alleen maar gerelativeerd, het is een enorme bevrijding; Gode zij dank...

Toch ligt voor mij de actualiteit van Calvijn niet in de eerste plaats bij die vijf zogenaamde kernpunten. Voor mij ligt de actualiteit van Calvijn in de zogenaamde unio mystica: Het geloof in Jezus Christus is niet allereerst het beamen van allerlei waarheden, maar het is een persoonlijke relatie: de Weg die God door Jezus Christus ons wijst in de Geest. Wij kunnen God kennen, niet alleen met ons verstand, niet alleen met de ratio, maar met ons hart. Wij kunnen God ervaren. De actualiteit daarvan is naar mijn mening gelegen in twee punten:

1. God is een Persoon.

Daar bedoel ik niet mee (zoals mensen soms denigrerend zeggen) een man met een baard op een wolk. Alsof dat beeld van God ooit in de kerk gegolden heeft. Ik bedoel daarmee, dat God allereerst ‘bestaat’, en gebruik specifiek dit woord om aan te duiden dat wij gewone menselijke woorden nodig om te beschrijven en te omschrijven hoe we God als Persoon kunnen ervaren en de ‘eigenschappen’ die Hij heeft, die het mogelijk maken dat wij met Hem communiceren en Hij met ons.

God spreekt, Hij hoort, Hij handelt. In onze tijd zien we een geweldige opkomst van allerlei vormen van religie – het is niet uit te bannen-. Ook daarvan heeft Calvijn, in het voetspoor van de Schrift en vele theologen, verteld met zijn uitleg over de *sensus divinitatus*: dat er binnen de menselijke geest een zeker besef van de godheid aanwezig is. Daarbij lijkt het veelal (vandaag de dag, maar ook door de geschiedenis en helaas zelfs op sommige plaatsen in de kerk) te gaan om “het goddelijke”, “inspiratie”, “spiritualiteit”. Ervaringen die mensen hebben en die uitgaan boven het “gewone” worden in verband gebracht met “kosmische energie”, “het gevoel dat alles met alles is verbonden”, etc.

Als men het al heeft over Christus, dan gaat het over “de Christusgeest” die zichtbaar wordt in ervaringen van liefde, van “het je goed voelen”, etc. Ik probeer daar niet denigrerend over te doen. Deze bewegingen zijn ook de “onbetaalde rekeningen” van de kerk.

Het kan in dat opzicht geen kwaad om eens kritisch te kijken naar de verkondiging door de kerk van het evangelie van Jezus Christus in de laatste afgelopen halve eeuw. Iemand schreef onlangs, dat veel preken goed zouden passen in bijeenkomsten van het Humanistisch Verbond. Zelf heb dit helaas ook meerdere malen in mijn eigen preken aangekaart.

We zijn met elkaar verbonden met de bloedband van Jezus Christus, maar we zijn als kerk GEEN Humanistisch Verbond.

Jezus is daarin hoogstens nog een bron van inspiratie voor het maatschappelijk handelen. De kerk wordt daarin niet meer gezien als de gemeenschap van hen die bij Jezus Christus horen, of, om met Karl Barth te spreken, als de aardse verschijningsvorm van het lichaam van Christus, maar als een maatschappelijke organisatie tot nut van het algemeen.

De grote vragen van het leven met betrekking tot lijden, ziekte en dood worden hoogstens nog ter sprake gebracht als aanleiding om aandacht te hebben voor elkaar. En wanneer er gesproken wordt over God, over Jezus, over de Heilige Geest, dan gaat dat op een rationele manier. De kerk lijkt soms op een debatclub die zich bezighoudt met de vraag of je de opstanding van Jezus letterlijk of figuurlijk moet verstaan, of en hoe de evolutietheorie zich laat inpassen in het christelijk geloof, etc. De kernvraag wordt daarmee ontweken: Wat is uw / jouw enige troost in leven en in sterven? Dat is niet een vraag van de menselijke ratio en ons verlichtingsdenken, daarmee wil ik zeggen dat we ons verstand tot een god hebben gemaakt: alles is ondergeschikt aan die god, terwijl we de God van Hemel en Aarde buiten spel proberen te zetten.

Onze eigen gemaakte (rationale en materiële) goden geven geen antwoord op de vraag naar je diepste identiteit. Wanneer in de prediking van de kerk daaraan voorbij wordt gegaan aan de diepste identiteit – of slechts een menselijk aftreksel aan ideeën wordt geboden – maakt de kerk zichzelf overbodig en gaan mensen zelf op zoek naar antwoorden.

2. Wanneer wij spreken over God, gaat het over een concrete werkelijkheid.

Calvijn heeft ons geleerd, dat de bijbel één boek is. Het Oude Testament is niet ondergeschikt aan het Nieuwe Testament. God heeft zich bekend gemaakt aan Israël, in de concrete geschiedenis van een volk en een land. Voor Calvijn is de boodschap van Mozes en de Profeten in de eerste plaats aan het historische Israël gericht. Zo zegt hij n.a.v. Jesaja 6:10 ‘Jesaja was niet naar een willekeurige persoon gezonden, maar tot het historische Israël.’

De concreetheid van Gods openbaring aan het concrete, aardse Israël en de concrete werkelijkheid van Gods presentie in Jezus van Nazareth gaan bij Calvijn hand in hand. Jezus is een concrete mens, die heeft geleefd, is gestorven, begraven, èn – Gode zij dank- is opgestaan. Gods handelen is concreet, niet vaag of ingewikkeld, maar te verstaan voor eenvoudige mensen.

Of zoals Gezang 7 (liedboek voor de kerken) heel fijntjes laat zingen:

Het Woord dat u ten leven riep, is niet te hoog, is niet te diep

Voor mensen die 't zo traag beamen..

Het is een teken in uw hand,

Een licht dat in uw ogen brandt.

Het roept u dag aan dag bij name.

Heel concreet en tastbaar.

Bij Luther is hier trouwens alles geconcentreerd op de christologie. Voor Luther wordt heel Gods handelen wordt samengevat in Christus. Luther zei zelfs, dat hij niet geloofde in Christus omdat het in de bijbel staat, maar hij geloofde in de bijbel als Woord van God, omdat het daarin om Christus gaat.

Dit concrete spreken over God hebben we in onze actuele situatie meer dan nodig. In het hedendaagse spreken over religie valt op, dat er over God zo algemeen wordt gesproken. ‘‘God’’ en ‘‘Jezus’’ zijn in feite begrippen worden, lege begrippen die wij zelf vanuit onze ervaring en vanuit ons gevoel mogen inkleuren.

Het is ook heel makkelijk, want zo maken wij onze eigen god naar onze eigen maatstaven en wensen. God die past in onze individuele wensen.

Het resultaat van dat alles is, dat mensen in feite slechts luisteren naar zichzelf. Het begint met ons en het eindigt met ons, zo komen ook vele theologen in de problemen en eindigen in een geloofscrisis of raken van de kaart. Ik ben daarom benieuwd hoe lang deze nieuwe gevoelsreligie zal standhouden. Hoe gaat dat in tijden van werkelijke crisis? Als je daadwerkelijk niets meer in handen hebt, behalve je leven.. Wat, sterker nog: wie zul je dan aanroepen en in wiens voetspoor zul je gaan?

God als Persoon en God in alle concreetheid zijn twee van de punten uit de erfenis van Calvijn die naar mijn mening hoogst actueel zijn. Bij dat alles draait het in feite om het werkelijk kunnen ervaren van God, niet het goddelijke, maar de God van Abraham, Izaäk en Jacob, de Drie-enige God, de Vader, de Zoon en de Heilige Geest.

In dit opzicht wijs ik op de zogenaamde syllogismus practicus bij Calvijn: een mens die leeft in gehoorzaamheid aan Jezus Christus ontdekt soms tot zijn vreugde, dat hij goede werken doet. Die nieuwe gezindheid is als het ware een bewijs, dat hij in Christus is, en Christus in Hem. Van Ruler zegt daarover: “De gezonde gereformeerde christen heeft daarbij bovendien het lef, dat hij meteen de hele hangmat van zijn aardse, tijdelijke bestaan vast maakt in de eeuwigheid, aan de ene kant in de eeuwige raad, aan de andere kant in het eeuwige rijk. Hij is zo rotsvast overtuigd van de genade, waardoor de goddeloze gerechtvaardigd wordt, dat hij met overtuiging spreekt van de volharding van de heilige en in deze overtuiging onmetelijk vrolijk is”.

- Je zou zeggen: bijna evangelisch vrolijk...en toch door en door gereformeerd.

Dit nu is een aangelegen punt, dat hoogst actueel is. God maakt zich bekend aan Israël, in Jezus Christus en ook aan mij. Ik mag de werkelijkheid van deze God ervaren in mijn leven!

Het klinkt vandaag de dag wellicht wat evangelisch in de oren, maar het is door en door gereformeerd. In die zin staan de evangelischen binnen de protestantse kerk in Nederland niet zo heel ver van Calvijn.. De evangelischen van vandaag de dag zijn wellicht de gereformeerden van vroeger...

Ik ga nog een stap verder en kom dan terecht bij Calvijn's opvatting van het Avondmaal. Wij zijn opgegroeid met het idee, dat er een grote tegenstelling is tussen Luther's opvatting van het Avondmaal en die van Calvijn. Calvijn zou veel dichter staan bij Zwingli. Brood blijft brood, wijn blijft wijn. Het zijn slechts symbolen die verwijzen. Brood en beker representeren dan Christus, anders gezegd: zij staan symbolisch voor het lichaam en het werk van de Heer. Zijn aanwezigheid heeft dus niet het karakter van een reële aanwezigheid in de elementen van het Avondmaal, maar Christus is door de verandering van betekenis van brood en wijn aanwezig in het gemoed van de gelovigen die eraan deelnemen. Op deze manier wordt elk mechanisch gebruik van het sacrament door Zwingli uitgesloten.

In het avondmaal gaat het zo echter meer om het gedenken, dan om de eenheid met Christus – en daar gaat kracht vanuit: concreet en tastbaar. Vandaar ook mijn oproep aan vele kerken in Nederland waar avondmaalsmijding nog steeds gangbaar is: bedenk goed dat u weg blijft van het verlossende werk van Jezus Christus dat concreet in uw bestaan doordringt. Slechts met geopende handen kunnen wij verschijnen aan het Avondmaal om de concrete vergeving, genezing en reiniging door de Heer van de kerk te ontvangen, niet door eigen werken.

Bij Calvijn gaat het juist daarom: om de concrete aanwezigheid van Christus door de Heilige Geest. De werkelijkheid van het lichaam is niet minder reëel omdat de aanwezigheid een spirituele aanwezigheid is, een aanwezigheid door de Geest. Het is juist de Heilige Geest die de objectiviteit van de realiteit van het Heilig Avondmaal garandeert. Of, in de woorden van de Catechismus van Genève: (vraag en antwoord 353): *Hebben wij in het avondmaal alleen het getuigenis van de bovengenoemde dingen (bedoeld is de gemeenschap met Christus), of zijn deze er ons werkelijk in gegeven?* Het antwoord is dan: Daar Jezus Christus de waarheid is, mogen wij niet twijfelen, dat de beloften, die Hij in het avondmaal doet, ook vervuld worden en dat hetgeen Hij daarin afbeeldt, ook waarheid wordt. Omdat Hij het belooft en ons voorhoudt, twijfel ik dus niet, dat Hij ons deelgenoot maakt aan zijn eigen wezen om ons met zichzelf in één leven te verenigen’.

Dan gaat de catechismus van Genève verder: hoe kan dat dan, immers het lichaam van Jezus Christus is in de hemel en wij zijn in vreemdelingschap op aarde. Het antwoord is dan: Door de onbegrijpelijke kracht van zijn Geest, die verenigt wat in ruimte gescheiden is’. God geeft zichzelf aan mensen! De verhoogde Christus is zelf aanwezig in het avondmaal door Zijn Geest. Daarbij gaat het om werkelijke aanwezigheid. Want de Geest is de band door wie Christus zichzelf aan ons verbindt, zegt Calvijn in Institutie III, 3, 1.

God is dus te ervaren! Wij kunnen Hem kennen! De actualiteit van het gereformeerd protestantisme ligt op dit punt. Wij hebben de mensen werkelijk iets te vertellen! Het is jammer, dat we juist in dat opzicht zo stil geworden zijn. Het lijkt erop, alsof wij de zoektocht van mensen van vandaag naar inspiratie, naar ‘het goddelijke’ vanaf een afstandje bekijken, zonder ons zelf in het gesprek te mengen. En dat, terwijl wij zoveel in huis hebben. In die zin hebben we wat te leren van onze evangelicale broeders en zusters, die binnen de Protestantse Kerk in Nederland ten diepste zeer gereformeerd zijn.

- Alleen hebben ze dat nog niet zo door, en ook andersom weten gereformeerden niet dat ze ten diepste evangelicaal zijn-

We hebben als Protestantse Kerk wat dit betreft goud in handen! Maar goud heeft weinig waarde, wanneer we het stevig in onze handen klemmen en het niet uitdelen aan anderen. Goud heeft pas waarde als je ermee leeft. Ervaar de rijkdom en besef wat je in handen hebt. Wat een unieke combinatie.

Als we de rijkdom beseffen die we vanuit onze traditie hebben ontvangen, dan kunnen we niets anders dan de Heer van onze kerk navolgen in alle aspecten van ons leven, door de kracht van Zijn Geest – naar de betekenis van Calvijn...